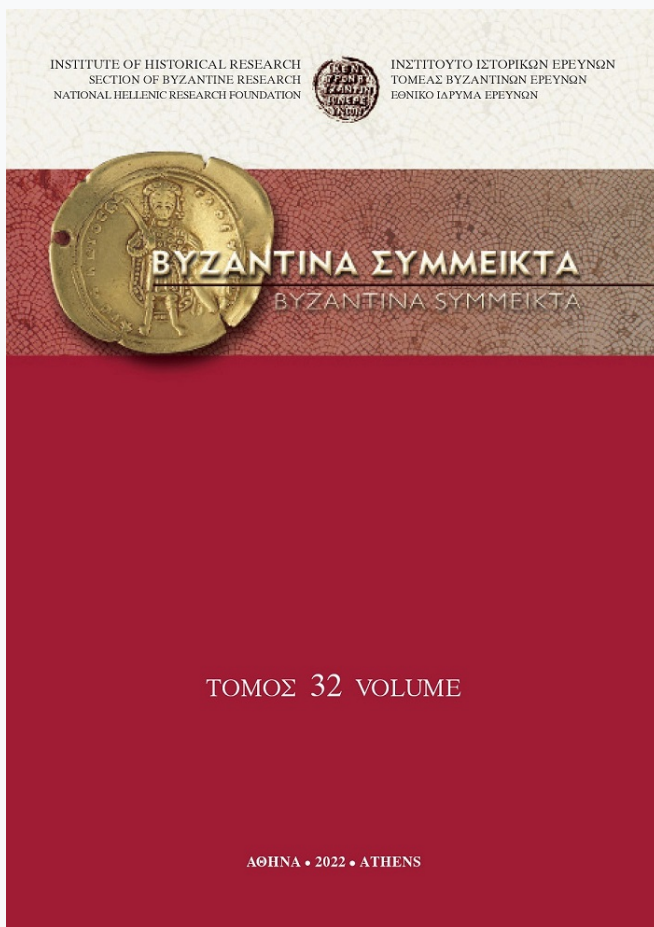

Byzantina Symmeikta

Vol 32 (2022)

BYZANTINA SYMMEIKTA 32

Περί εύαγους και βασιλικού σεκρέτου στη Θεσσαλονίκη

Ανδρέας Ε. ΓΚΟΥΤΖΙΟΥΚΩΣΤΑΣ

doi: [10.12681/byzsym.29181](https://doi.org/10.12681/byzsym.29181)

Copyright © 2022, Ανδρέας Ε. ΓΚΟΥΤΖΙΟΥΚΩΣΤΑΣ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΓΚΟΥΤΖΙΟΥΚΩΣΤΑΣ Α. Ε. (2022). Περί εύαγους και βασιλικού σεκρέτου στη Θεσσαλονίκη. *Byzantina Symmeikta*, 32, 171–184. <https://doi.org/10.12681/byzsym.29181>

INSTITUTE OF HISTORICAL RESEARCH
SECTION OF BYZANTINE RESEARCH
NATIONAL HELLENIC RESEARCH FOUNDATION

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ

BYZANTINA SYMMEIKTA

ΤΟΜΟΣ 32 VOLUME

ΑΝΔΡΕΑΣ Ε. ΓΚΟΥΤΖΙΟΥΚΩΣΤΑΣ

ΠΕΡΙ *ΕΥΑΓΟΥΣ* ΚΑΙ *ΒΑΣΙΛΙΚΟΥ ΣΕΚΡΕΤΟΥ* ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΑΘΗΝΑ • 2022 • ATHENS

ΠΕΡΙ *ΕΥΑΓΟΥΣ* ΚΑΙ *ΒΑΣΙΛΙΚΟΥ ΣΕΚΡΕΤΟΥ* ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Οι πληροφορίες για την απονομή δικαιοσύνης και τους φορείς της κατά την παλαιολόγεια περίοδο βασίζονται ως επί το πλείστον στις μαρτυρίες των εγγράφων από τα μοναστηριακά αρχεία, η έκδοση των οποίων έχει εμπλουτιστεί σημαντικά τα τελευταία χρόνια. Η αξιοποίησή τους, σε συνδυασμό με τις αφηγηματικές πηγές και τις σφραγίδες, έχει επιτρέψει την εξέταση της λειτουργίας των οργάνων απονομής δικαιοσύνης την εποχή αυτή, κατά την οποία κεντρική θέση κατέχει το *βασιλικόν σέκρετον*¹. Δεν θα επαναλάβουμε εδώ όσα έχουμε υποστηρίξει για το *βασιλικόν ή αὐτοκρατορικόν ή καθολικόν σέκρετον* που έχει ως έδρα την Κωνσταντινούπολη, αλλά θα επικεντρωθούμε, με αφορμή μία πρόσφατη δημοσίευση², στο *βασιλικόν σέκρετον* της Θεσσαλονίκης³, που θεωρείται

1. Βλ. Α. ΓΚΟΥΤΖΙΟΥΚΩΣΤΑΣ, Παρατηρήσεις για την απονομή δικαιοσύνης κατά τους παλαιολόγειους χρόνους: «Τὸ βασιλικόν σέκρετον», στο: *Αντικήνωρ. Τιμητικός Τόμος Σπύρου Ν. Τρωιάνου για τα ογδοηκοστά γενέθλιά του*, επιστ. επιμ. Β. ΛΕΟΝΤΑΡΙΤΟΥ – Ε. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ – Κ. ΜΠΟΥΡΛΑΡΑ, Αθήνα 2013, 397-417.

2. Μ. ΤΑΝΤΑΛΟΣ, Σχετικά με την απονομή της δικαιοσύνης την εποχή των Παλαιολόγων: Τὸ (εὐαγές) σέκρετον, στο: *Ἄρετήν τὴν καλλίστην. Σύμμεικτα προς τιμὴν Καλλιόπης (Κέλλυς) Μπουρδάρα*, επιστ. Ι. ΤΖΑΜΤΖΗΣ – Π. ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΣ – Χ. ΣΤΑΥΡΑΚΟΣ, Αθήνα 2021, 853-864, όπου συγκεντρώνονται όλες οι γνωστές στην έρευνα μνείες για το *βασιλικόν σέκρετον* της Κωνσταντινούπολης (σσ. 853-857), χωρίς να διατυπώνεται από τον συγγραφέα κάποια διαφορετική ανάλυση ως προς τη δομή, το περιεχόμενο και τη λειτουργία του θεσμού σε σχέση με όσα γνωρίζουμε.

3. Όπως έχουμε διατυπώσει στο παρελθόν, εκτός από το *βασιλικόν σέκρετον* στην Κωνσταντινούπολη: *Βασιλικόν σέκρετον* καλούνταν και το δικαστήριο των *καθολικῶν κριτῶν* της Θεσσαλονίκης ... που μαρτυρείται μέχρι και τον 15ο αιώνα». Βλ. ΓΚΟΥΤΖΙΟΥΚΩΣΤΑΣ, *Βασιλικόν σέκρετον*, 413-415. Πβλ. και Δ. ΤΣΟΥΡΚΑ-ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ, Παρατηρήσεις για

ότι εμφανίζεται ήδη από το 1304 κατ' αντιστοιχίαν με το βασιλικὸν *σέκρετον* της Κωνσταντινούπολης που ανασυγκροτήθηκε το 1261⁴.

Κομβικής σημασίας για την άποψη περί εμφάνισης του *σεκρέτου* στη Θεσσαλονίκη θεωρείται η μαρτυρία ενός εγγράφου από το αρχείο της μονής Αγίου Ιωάννου Προδρόμου στο Μενοίκιο όρος, μίας δικαστικής απόφασης, που χρονολογείται τον Σεπτέμβριο του 1304 και ρύθμιζε κτηματικές διαφορές «περὶ τοῦ τόπου τοῦ λεγομένου Κερανίτζης», που είχαν προκύψει μεταξύ της μονής Ιβήρων και της μονής Προδρόμου. Ὑστερα από προσφυγή των διαδίκων στο *σέκρετον*, ορίστηκε ο τρόπος με τον οποίο θα κρινόταν η υπόθεση. Ἐτσι, εστάλη κατόπιν εντολής του *σεκρέτου* ο *κριτής Θεσσαλονίκης* Κεραμεύς, ο οποίος είχε στα χέρια του και σχετικό έγγραφο («*γραφὴν*») του *πρωτοασηκρητῆς* που τού ἔδινε συγκεκριμένες οδηγίες. Ο Κεραμεύς ἔπρεπε να προσκαλέσει τοπικούς ἄρχοντες της πόλης των Σερρών τόσο από τον ευαγὴ κλήρο της οικείας μητροπόλεως όσο και από το συμβούλιο της πόλης («ἄρχοντες τῆς πολιτείας»)⁵ και να επιλέξει αξιόπιστους μάρτυρες, προκειμένου να γίνει λεπτομερὴς εξέταση του ζητήματος. Παράλληλα, σημειώνεται, και μάλιστα στην αρχή, πριν από την αναφορά στη *γραφὴν* του *πρωτοασηκρητῆς*, ότι εστάλη στις Σέρρες, κατόπιν *ὀρισμοῦ* της αυγούστας Γιολάντας-

τη λειτουργία του θεσμοῦ των «καθολικῶν κριτῶν» βάσει των εγγράφων I. Μονῶν του Αγίου Ὁρους (14ος-15ος αι.), στο: *Γ' Επιστημονικὸ Συμπόσιο "Βυζαντινὴ Μακεδονία": Θεολογία - Ἱστορία - Φιλολογία - Δίκαιο - Αρχαιολογία - Τέχνη. 14-15 Μαΐου 2016*, Θεσσαλονίκη [Μακεδονικὴ Βιβλιοθήκη αρ. 111], Θεσσαλονίκη 2019, 411-424, κυρίως 413 σημ. 9, 416.

4. Βλ. γι' αυτό και Α. ΓΚΟΥΤΖΙΟΥΚΩΣΤΑΣ, Το μολυβδόβουλλο του Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου «Τοῖς ἄθετοῦσι τὴν δίκην τοῦ σεκρέτου...», *ΒυζΣύμμ* 22 (2012) 11-30.- Α. Κ. WASSILIOU-SEIBT, *Τοῖς ἄθετοῦσι τὴν δίκην τοῦ σεκρέτου ... Die Restaurierung des Kaisergerichts in Konstantinopel durch Michael VIII. Palaiologos*, στο: CH. DENDRINOS - I. GIARENIS (eds.), *Bibliophilos. Books and Learning in the Byzantine World. Festschrift in Honour of Costas N. Constantinides* [ByzA 39], Berlin - Boston 2021, 403-409.

5. Για τους ἄρχοντες της πολιτείας βλ. Α. ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ, *Τοπικά συμβούλια στις βυζαντινὲς πόλεις. Παράδοση και εξέλιξη (13ος-15ος αι.)*, Ακαδημία Αθηνῶν. Κέντρον Ερεῦνης Μεσαιωνικοῦ και Νέου Ἑλληνισμοῦ, Αθήνα 2015, 94-95.- ΤΗΣ ΙΔΙΑΣ, *Μεταξὺ Κωνσταντινούπολης και Θεσσαλονίκης: Διοικητικὴ και κοινωνικὴ οργάνωση στις Σέρρες (1261-1383)*, στο: *Πόλεις και Ἐξουσία στο Βυζάντιο κατὰ την εποχὴ των Παλαιολόγων (1261-1453)*, επιστ. επιμ. Α. ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ, Κέντρον Ερεῦνης Μεσαιωνικοῦ και Νέου Ἑλληνισμοῦ, Αθήνα 2018, 121-160, κυρίως 131-132.

Ειρήνης της Μομφερρατικής (1288/9-1317)⁶, συζύγου του Ανδρονίκου Β΄ (1282-1328) –που είχε στο μεταξύ από το 1303 εγκατασταθεί στη Θεσσαλονίκη– ο Θεόδωρος Μάρουλος⁷. Είχα προτείνει παλαιότερα ότι το *σέκρετον* δεν είναι άλλο από εκείνο της Κωνσταντινούπολης⁸, άποψη που υποστηρίζεται και από την εκδότρια του εγγράφου Lisa Βένου⁹. Ωστόσο, διατυπώθηκε προσφάτως η άποψη ότι πρόκειται, και μάλιστα χωρίς αμφιβολία, για το *σέκρετον* της Θεσσαλονίκης, καθώς ο ορισμός εκδόθηκε από τη Γιολάντα και, επομένως, «είναι λογικά ακόλουθο και το *σέκρετον*, στο οποίο οι δύο μονές προσφεύγουν για την επίλυση της διαφοράς τους και στο οποίο υπηρετεί ο *κριτής Θεσσαλονίκης Κεραμεύς*, να

6. Βλ. *PLP*, αρ. 21361.

7. *Le Codex B du Monastère Sainte-Jean-Prodrome Serrès XIIIe-XVe siècles*, έκδ. L. ΒΕΝΟΥ, Paris 1998, αρ. 127.11-19 (στο εξής: *Le Codex B*): Ἐπεὶ εἶχ(εν) ἡ σε(βασιμ)ια μονῆ τῶν Ἰβήρων μετὰ τ(ῆς) σε(βασιμ)ίας μονῆς τοῦ τιμίου ἐνδόξου προφήτου Προδρομίου (καὶ) Βαπτιστοῦ Ἰω(άννου) διενέξεις (καὶ) ὀχλήσεις περὶ τοῦ τόπου τοῦ λεγομένου Κερανίτζης (καὶ) ἀνέδραμον εἰς τὸ σέκρετον (καὶ) διέκρινε τὸ σέκρετον] ἵνα προσκαλέσωνται τὰ πλησιάζοντα περὶ τ(ὸν) τοιοῦτον τόπον τὴν Κεράνιτζαν] χωρία καὶ γένηται ἀληθινὴ ἐξετάσις· (καὶ) οἶον τῶν δύο μερῶν ἀναφαν[....] ὅτι κατεῖχε πρὸ τεσσάρων ἢ ἕξ χρόνων τ(ὸν) τοιοῦτον τόπον, ἐπαναλάβ[ηται] (καὶ) αὐθις τὸν δηλωθέντα τόπον (καὶ) κρατῆ αὐτ(ὸν) ἀνενοχλήτ(ως) (καὶ) ἀδιασείσ(ως)· (καὶ) ἀπεστάλη διὰ τοῦτο ἐξ ὀρισμοῦ τῆς κραται(ας) (καὶ) ἀγί(ας) ἡμῶν κυρίας καὶ δεσποίνης ὁ ἀπὸ τ(ῶν) παιδοπούλων τῆς ἀγίας βασιλείας αὐτῆς κ(ὴρ) Θεόδ(ω)ρ(ος) ὁ Μάρουλος, ἀλλὰ δὴ (καὶ) ἐξ [ἀ]ποστολῆς τοῦ σεκρέτου σε(βαστ)ῶς ὁ Κεραμεύς, κριτῆς ὢν τῆς θεοσώστου πόλ(εως) Θεσσαλονίκης ἐπιφερόμενος (καὶ) γραφὴν τοῦ πανσεβάστου προτασεγκρήτης δηλωποιοῦσαν, ἵνα προσ[κα]λεσάμενος ὁ εἰρημένος σε(βαστ)ῶς ὁ Κεραμεύς τοπικοὺς ἄρχοντας τῆς πόλ(εως) Σερρών ἀπὸ τε τοῦ εὐαγοῦς κλήρου τῆς ἀγιωπ(ά)τ(ῆς) μ(η)τροπόλ(εως) Σερρών, ἀλλὰ δὴ (καὶ) ἀπὸ τῶν ἀρχό[των] τῆς πολιτείας· ἐκλέξεται δὲ (καὶ) ἀπὸ τῶν πλησιαζόντων περὶ τὸν τοιοῦτ[ον] τόπον τὴν Κεράνιτζαν χωρίων μάρτυρας ἀξιόπιστους καὶ ἐρωτηθῶσιν οἱ τοιοῦτοι μάρτυρες μετὰ ἀκριβοῦς ἐξετάσεως

8. ΓΚΟΥΤΖΙΟΥΚΩΣΤΑΣ, Βασιλικόν σέκρετον, 406-407.

9. Βλ. L. ΒΕΝΟΥ, *Pour une nouvelle histoire du droit byzantin. Théorie et pratique juridiques au XIVe siècle*, Paris 2011, 293, 309-310: «Les moines des deux monastères, en conflit depuis longtemps sur la possession de ladite exploitation ruralé, s'adressèrent non pas au tribunal synodal ou de la métropole locale, mais au *sékreton* impérial ... Nous constatons ainsi que la partie politique de la composition du tribunal est représentée par un juge habilité par le *sékreton* impérial». Στην έκδοση του εγγράφου, *Le Codex B* αρ. 127, η εκδότρια δεν κάνει λόγο για βασιλικόν σέκρετον, ωστόσο διαχωρίζει σαφώς το σέκρετον από τη Γιολάντα (βλ. σ. 211: «Décision du tribunal composé des représentants de la métropole de Serrés, du sékretion, de l'impératrice, de la politéia et des archontes locaux ...»).

ταυτίζεται με το *εὐαγὲς σέκρετον* που αναφέρεται και στο έγγραφο του έτους 1304¹⁰. Διαφορετικά, πάντοτε κατά την ίδια άποψη, δεν μπορεί να εξηγηθεί η εμπλοκή της αυτοκράτειρας στην υπόθεση. Όσο για τη «γραφὴν» του *πρωτοασηκρητῆς* υποστηρίζεται ότι δεν τεκμηριώνει τη σύνδεση του τελευταίου με το *σέκρετον* της πρωτεύουσας. Εξάλλου, ο *πρωτοασηκρητῆς*, που θεωρείται ότι δεν αποκλείεται να ταυτίζεται με τον Μανουήλ Νεοκαισαρίτη, καταγόταν από την πόλη της Θεσσαλονίκης και ίσως βρισκόταν εκεί, όταν έλαβε χώρα η εκδίκαση της υπόθεσης, και γι' αυτό έδωσε τη «γραφὴν» στον Κεραμέα¹¹.

Μπορεί η σειρά με την οποία παρατίθενται οι πληροφορίες στο έγγραφο και η επανάληψη περί επιτόπιας εξέτασης μαρτύρων τόσο στην αρχή όσο και αμέσως μετά, όταν επεξηγείται το περιεχόμενο της *γραφῆς* του *πρωτοασηκρητῆς*, να δημιουργεί ορισμένες δυσκολίες αναφορικά με τον ρόλο της Γιολάντας, ωστόσο, είναι, νομίζω, προφανές ότι η αυτοκράτειρα διαχωρίζεται από το *σέκρετον*, στο οποίο έγινε η προσφυγή και το οποίο έδωσε εντολή για επιτόπια εξέταση της υπόθεσης. Ειδικότερα, προβλεπόταν, όπως αναφέραμε, η κατάθεση αξιόπιστων μαρτύρων, προκειμένου να διαπιστωθεί ποιό από τα δύο μέρη κατείχε πριν από τέσσερα ή έξι χρόνια το επίμαχο χωρίο, ώστε να εξακολουθήσει να το κατέχει και να το νέμεται χωρίς καμία ενόχληση και αμφισβήτηση. Στο πλαίσιο αυτό, σύμφωνα με το έγγραφο, δηλαδή της επιτόπιας εξέτασης, φαίνεται ότι η αυγούστα απέστειλε τον Θεόδωρο Μάρουλο στις Σέρρες [(και) *ἀπεστάλη διὰ τοῦτο*] και το *σέκρετον* τον *κριτή της Θεσσαλονίκης* Κεραμέα¹². Αν το *σέκρετον* της Γιολάντας ταυτιζόταν με το *σέκρετον* του εγγράφου, πώς θα ήταν δυνατόν να σταλούν δύο διαφορετικοί εκπρόσωποι ενός και του αυτού θεσμού; Η αποστολή εκπροσώπου της Γιολάντας δεν οφείλεται σε προσωπική της πρωτοβουλία ή σε αίτημα των διαδίκων αλλά προφανώς σε συνεννόηση με το *σέκρετον*, που όρισε, όπως σημειώθηκε, και τον τρόπο εξέτασης¹³. Το *σέκρετον* είναι εκείνο που

10. Πρόκειται για άλλο έγγραφο για το οποίο γίνεται λόγος παρακάτω.

11. ΤΑΝΤΑΛΟΣ, *Σέκρετον*, 859-860.

12. Ο Κεραμέυς δεν ήταν μέλος του *σεκρέτου* της Κωνσταντινούπολης, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι το *βασιλικὸν σέκρετον*, στο οποίο απευθύνθηκαν οι διάδικοι, δεν μπορούσε να ορίσει κάποιον εντεταλμένο δικαστή ή εκπρόσωπό του για την εξέταση μίας υπόθεσης, όπως προκύπτει και από το έγγραφο.

13. Πβλ. και ΒΕΝΟΥ, *Droit byzantin*, 295, κατά την οποία η Γιολάντα μπορούσε να

εδρεύει στην Κωνσταντινούπολη και ανασυστάθηκε από τον Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγο με επικεφαλής τον *πρωτοασηκρηΐτις*. Με τον τρόπο αυτό, άλλωστε, μπορεί να δικαιολογηθεί και η εμπλοκή του *πρωτοασηκρηΐτις*¹⁴. Διαφορετικά, για ποιόν λόγο να εστάλη έγγραφο από τον *πρωτοασηκρηΐτις* με λεπτομερείς οδηγίες για την εξέταση της υπόθεσης, αν δεν είχε καμία σχέση με το *σέκρετον* στο οποίο προσέφυγαν οι μονές; Επιπρόσθετα, ακόμη και αν δεχθεί κανείς ότι ο *πρωτοασηκρηΐτις* βρισκόταν τότε στη Θεσσαλονίκη, όπως έχει υποστηριχθεί, η υποτιθέμενη φυσική του παρουσία δεν μπορεί να δικαιολογήσει τη σύνταξη του εγγράφου από αυτόν και την επίδοσή του στον Κεραμέα, καθότι περιελάμβανε τις οδηγίες του (*βασιλικού*) *σεκρέτου* αναφορικά με την εκδίκαση της υπόθεσης. Αυτό θα μπορούσε να γίνει μόνο εφόσον ο αξιωματούχος είχε κάποια θεσμική σχέση με το *σέκρετον* της Γιολάντας, η οποία βέβαια δεν τεκμηριώνεται από πουθενά, σε αντίθεση με την αποδεδειγμένη σύνδεσή του με το *σέκρετον* της Κωνσταντινούπολης. Άλλωστε, στην αυλή της Γιολάντας που περιελάμβανε άτομα έμπιστα στον αυτοκράτορα ως μέσο ελέγχου της εξουσίας της, όπως ο Θεόδωρος Μετοχίτης που προϊστάτο της γραμματείας της έως το 1305¹⁵, δεν φαίνεται να συγκαταλεγόταν και κάποιος *πρωτοασηκρηΐτις*. Κατά συνέπεια, το *εὐαγές σέκρετον* τῆς κραταιᾶς καὶ ἁγίας ἡμῶν κυρίας και δεσποίνης», δηλαδή της Γιολάντας, που αναφέρεται σε έγγραφο του Γεωργίου Δούκα του Τρουληνού τον Οκτώβριο του 1304¹⁶, σύμφωνα με το οποίο εκδίκασε μία άλλη υπόθεση,

εκπροσωπήσει το *βασιλικόν σέκρετον* στη Θεσσαλονίκη (βλ. και παρακάτω σημ. 16). Στο πλαίσιο αυτό θεωρεί, (σσ. 309-310), ότι τόσο ο Μάρουλος όσο και ο Κεραμέυς, ως εκπρόσωπος του *σεκρέτου*, έλαβαν εντολή από τη Γιολάντα να παρευρεθούν στις Σέρρες («*Le sékréton ordonna une enquête des faits sur place ... C'est alors, sur l'ordre de l'impératrice, qu'arrivèrent, - selon toute probabilité -, à Serrès un haut dignitaire représentant l'impératrice et le kritès, le juge, de la ville de Thessalonique représentant le sékréton portant une lettre du prôtasékrètis ... À noter que c'est l'impératrice Yolande de Montferrat, épouse d'Andronic II, installée à Thessalonique après la controverse avec son mari, qui a envoyé le juge comme représentant du sékréton impérial au tribunal de Serrès*»).

14. Βλ. και ΓΚΟΥΤΖΙΟΥΚΩΣΤΑΣ, Βασιλικόν σέκρετον, 406-407.

15. Βλ. Α. ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ, Οι Δέσποινες των Παλαιολόγων και η αυλή της Θεσσαλονίκης, *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά* 13 (2019), 45-67, και εδώ 55 και σημ. 52.

16. *Le Codex B*, αρ. 160.9 και 16-17: *ποιήσας ἔγκλησιν κατ' αὐτοῦ εἰς τὸ εὐαγές σεκρέτον τῆς κραταιᾶς (καὶ) ἁγί(ας) ἡμῶν κυρί(ας) (καὶ) δεσποίνης ... και ... ἔτι τε καθὼς ἀπεφῆγατο περὶ τούτου καὶ τὸ εὐαγές σεκρέτον τῆς κραταιᾶς (καὶ) ἁγί(ας) ἡμῶν*

δεν ταυτίζεται με το βασιλικὸν σέκρετον του παραπάνω εγγράφου. Ούτε και το επίθετο *εὐαγὲς* που συνοδεύει το βασιλικὸν σέκρετον τόσο της Κωνσταντινούπολης όσο και της Θεσσαλονίκης, όπως θα δούμε παρακάτω, και όχι μόνο¹⁷, πρέπει να μας παρασύρει στην αναζήτηση κάποιας σύνδεσης με το *εὐαγὲς σέκρετον* της Γιολάντας.

Βέβαια, η Γιολάντα μπορούσε να εκδικάζει υποθέσεις λόγω της ιδιότητάς της ως αυτοκράτειρας στο πλαίσιο των προνομίων που της είχε παραχωρήσει ο Ανδρόνικος Β'¹⁸ και φυσικά, παρά τις διαφορετικές της αντιλήψεις, όφειλε να σέβεται τους νόμους και τη δικαστική διαδικασία

κυρι(ας) (και) δεσποίνης ... Σε πρόσταγμα του Ανδρόνικου (1317) γίνεται λόγος για την παραπάνω υπόθεση που εξετάστηκε ύστερα από ορισμό της Γιολάντας, χωρίς κάποια αναφορά σε βασιλικὸν ἢ εὐαγὲς σέκρετον [βλ. *Le Codex B*, αρ. 161.8-9: ... ἀντεκρίθησαν αὐτῷ ὀρισμῷ τῆς ἀοιδίμου (καί) μακαρίτιδος περιποθήτου μου ἀγούστῆς, τῆς κυρίας σας τῆς δεσποίνης) ...], η οποία και επικυρώνεται από τον αυτοκράτορα. Πβλ. ΒΕΝΟΥ, *Droit byzantin*, 295, κατά την οποία οι μαρτυρίες των δύο ανωτέρω εγγράφων δείχνουν ότι το βασιλικὸν σέκρετον μπορούσε να εκπροσωπηθεί από την αυτοκράτειρα στη Θεσσαλονίκη («Ces deux documents donnent une image, je pense, aussi bien du tribunal du sékrétou, qui pouvait être représenté également, par l'impératrice et, également, à Thessalonique»).

17. Το επίθετο χρησιμοποιείται, εκτός από τις μονές και τον βασιλικό κλήρο, για εκκλησιαστικά σέκρετα και φιλανθρωπικά ιδρύματα. Βλ. για παράδειγμα ΜΜ, τ. 4, *Vindobonae* 1871 (ανατύπωση Ἀθήναι – Aalen 1968), IV. 317: «Μιχαήλ, εὐτελής διάκονος καὶ χαρτοφύλαξ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας, ὁ Χοῦμος, τὰ παρόντα ἔγγραφα ἀντιβαλὼν τοῖς ἐναποκεμεμένοις τῷ εὐαγεί τοῦ χαρτοφυλακίου σεκρέτω καὶ εὐρὼν ἰσάζοντα ὑπέγραψα †.- *Actes de Lavra*, τ. I (*Des origines à 1204*), ἐκδ. P. LEMERLE – A. GUILLOU – N. SVORONOS, avec la collaboration de D. PAPACHRYSSANTHOU [*Archives de l'Athos*, V], Paris 1970, αρ. 38.55 (1079), 44.36 (1082) και 48. 49 (1086), όπου μνημονεύονται οἰκονόμοι τῶν εὐαγῶν οἴκων καθώς και αρ. 67.2, 161 (1198) και αρ. 68.2 (1196), όπου γίνεται λόγος για τον μεγάλο λογαριαστή τῶν εὐαγῶν σεκρέτων. Βλ. και Ε. ΒΡΑΝΟΥΣΗ, *Βυζαντινὰ ἔγγραφα τῆς μονῆς Πάτμου*, τ. Α': *Αὐτοκρατορικά* [Εθνικὸ Ἰδρυμα Ερευνῶν. Κέντρο Βυζαντινῶν Ερευνῶν], Ἀθήναι 1980, αρ.18.438 (1099/1114) και 19.26 (1145).

18. Κ. ΠΙΤΣΑΚΗΣ, *Κωνσταντίνου Ἀρμενοπούλου Πρόχειρον Νόμων ἢ Ἐξάβιβλος*, Ἀθήνα 1971 (το κείμενο αποτελεί ανατύπωση της ἐκδόσης του G. E. HEIMBACH, *Constantini Harmenopuli Manuele legum sive Hexabiblos*, Leipzig 1851 [ανατύπωση Aalen 1969]), 1.1.39: ὁ βασιλεὺς νόμοις οὐχ ὑπόκειται, ἡ Ἀγούστα δὲ ὑπόκειται δίδωσι δὲ αὐτῇ ὁ βασιλεὺς τὰ ἑαυτοῦ προνόμια και 1.4.1: Οὐ δύναται δικαστὴς εἶναι ὁ μήτε δικαιοδοσίαν ἔχων, μήτε ἀπὸ βασιλεὺς ἐξουσίαν λαβὼν, μήτε δοθεὶς ἀπὸ τοῦ δυναμένου δοῦναι δικαστήν, μήτε ἀπὸ νόμου βεβαιούμενος, μήτε αἰρετὸς ὢν. Πβλ. ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ, *Δέσποινες*, 49.- ΒΕΝΟΥ, *Droit byzantin*, 310.

που υπαγόρευαν αυτοί¹⁹. Επομένως, η λειτουργία του *σεκρέτου* της δεν απορρέει από την προσπάθειά της για «αυτονομίηση» στην περιοχή²⁰, αλλά οφείλεται στο γεγονός ότι αυτό της επετράπη από τον αυτοκράτορα. Άλλωστε, όπως σωστά έχει επισημανθεί, «η παρουσία της στη Θεσσαλονίκη και η μεταφορά της αυλής της εκεί δεν αποτέλεσε θεσμική καινοτομία», παρά τα προνόμια που της είχε αναγνωρίσει ο Ανδρόνικος Β΄²¹. Εξάλλου, στην πόλη υπήρχε διορισμένος διοικητής, γνωστός ως *κεφαλή*, με στρατιωτικές, πολιτικές αλλά και δικαστικές αρμοδιότητες, και η Θεσσαλονίκη υπήρξε επίσης έδρα μίας ευρύτερης διοικητικής περιφέρειας²². Επομένως, η αυτοκρατορική διοίκηση δεν έπαψε να λειτουργεί με την εγκατάσταση της Γιολάντας στην πόλη²³. Κατά συνέπεια, δεν μπορεί, τουλάχιστον με βάση τις ανωτέρω μαρτυρίες των εγγράφων της μονής Προδρομού, να τεκμηριωθεί η άποψη ότι παράλληλα με το ανασυσταθέν από το 1261 *σέκρετον* της Κωνσταντινούπολης «(πιθανότατα από το 1304) λειτούργησε και ένα αντίστοιχο *σέκρετον* στη Θεσσαλονίκη, το οποίο στις πηγές εμφανίζεται ως *εὐαγὲς σέκρετον* αλλά και κάποτε ως *σέκρετον* ή *βασιλικὸν σέκρετον* και δημιουργήθηκε κατά μίμηση εκείνου της Κωνσταντινούπολης»²⁴ και μάλιστα στο πλαίσιο μιας αυτονομιστικής τάσης της Γιολάντας στην περιοχή. Εξάλλου, *βασιλικὸν σέκρετον* στη Θεσσαλονίκη μαρτυρείται αρκετά χρόνια μετά την παρουσία της Γιολάντας στην πόλη, όπως θα δούμε στη συνέχεια, γεγονός που δείχνει ότι δεν είχε συγκροτηθεί κάποιο μόνιμο δικαστήριο, ανάλογο με εκείνο της πρωτεύουσας.

19. ΒΕΝΟΥ, *Droit byzantin*, 310.

20. Αυτό υποστήριξε ο ΤΑΝΤΑΛΟΣ, *Σέκρετον*, 862-863.

21. Βλ. Α. ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ, *Δέσποινες*, 53-57.

22. Για τις *κεφαλές* και την επαρχιακή οργάνωση την εποχή αυτή, βλ. Λ. ΜΑΚΣΙΜΟΝΙΣ, *The Byzantine Provincial Administration under the Palaiologoi*, Amsterdam 1988, 105-160.- R. ESTANGÜI GÓMEZ, *Byzance face aux Ottomans. Exercice du pouvoir et contrôle du territoire sous les derniers Paléologues (milieu XIVe-milieu XVe siècle)* [Byzantina Sorbonensia 28], Paris 2014, 396-402. Βλ. ακόμη Α. ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ, *Η εσωτερική πολιτική του Ανδρόνικου Β΄ Παλαιολόγου (1282-1328). Διοίκηση-Οικονομία* [Byzantinica Κείμενα και Μελέται 36], Θεσσαλονίκη 2004, 145-155, και ειδικά για τη Θεσσαλονίκη 166-171.

23. Βλ. ΒΕΝΟΥ, *Droit byzantin*, 52.- ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ, *Δέσποινες*, 53-56.

24. ΤΑΝΤΑΛΟΣ, *Σέκρετον*, 857.

Βασιλικὸν σέκρετον της Θεσσαλονίκης θεωρεῖται ὅτι ἀπαντᾶ το 1344 σε ἐγγράφο ἀπὸ τη μονὴ Δοχειαρίου το ὁποῖο υπογράφει: Ὁ δικαιοφύλαξ(αξ) τοῦ εὐαγοῦς βασιλ(ικου) σεκρέτου (καὶ) σακελλ(ίου) τῆς ἀγιωπ(ά)τ(ης) μ(η)τροπ(ό)λ(εως) Θεσσαλονίκης Ἰω(άννης) εὐτελῆς διάκονος ὁ Βρυέννιος²⁵. Ὁ Ἰωάννης Βρυέννιος φέρει τον τίτλο του δικαιοφύλακος τοῦ βασιλικοῦ σεκρέτου. Κατὰ την Παλαιολόγεια περίοδο ο δικαιοφύλαξ ἀποτελεῖ ἐκκλησιαστικό ὀφφίκιο ἀλλὰ καὶ αὐλικό τίτλο που ἀπονέμεται σε κληρικούς καὶ υποδηλώνει νομικὴ κατάρτιση. Στὴν περίπτωσή μας πρόκειται γιὰ κοσμικό τίτλο που ἐντοπίζεται στα Τακτικά του 14ου αἰώνα²⁶. Φαίνεται, ἐπομένως, ὅτι δὲν πρόκειται γιὰ δικαιοφύλακα του βασιλικοῦ σεκρέτου της Θεσσαλονίκης, ὅπως ἔχει υποστηριχθεῖ²⁷, ἀλλὰ μάλλον του βασιλικοῦ σεκρέτου της Κωνσταντινούπολης.

Τον τίτλο του νομοφύλακα, αὐτὴ τη φορὰ, του βασιλικοῦ σεκρέτου φέρει ὁ Κωνσταντῖνος Ἀρμενόπουλος σύμφωνα με σημείωση στους κώδικες Marcianus gr. 183 (1359) καὶ Vindobonensis iur. gr. 6 (15ος αἰ.) της Ἐξαβίβλου²⁸, που μνημονεύεται καὶ ὡς κριτῆς του σεκρέτου²⁹. Ὁ νομο-

25. *Actes de Docheiariou*, ἐκδ. Ν. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΕΣ, [Archives de l'Athos, III], Paris 1984, 23.7-11: Καὶ δὴ παρόντων τῶν οἰκει(ων) τῶ κρατ(αιῶ) (καὶ) ἀ(γίω) ἡμ(ῶν) αὐθ(έν)τ(η) (καὶ) βασιλ(ει)... ἀλλὰ δὴ κ(αὶ) τοῦ λογοθέτ(ου) τῶν οἰκειακ(ῶν) κ(αὶ) καθολικοῦ κριτ(οῦ) π(ῶν) Ῥωμαί(ων) τοῦ Γλαβᾶ κ(αὶ) τοῦ τιμωπ(ά)τ(ου) δικαιοφύλ(α)κ(ος) τοῦ εὐαγοῦς βασιλικοῦ κλήρ(ου) (καὶ) σακελλ(ίου) τ(ης) ἀγιωπ(ά)τ(ης) μ(η)τροπ(ό)λ(εως) Θεσσαλο) κ(ί)κ(ης) τοῦ Βρυεννίου... σὺν ἐτέροις οὐκ ὀλίγοις, ἢ τοιαυτῆ παρ' ἀμφοτέρων τῶν μερῶν οὕτωσὶ λαλεῖται ὑπόθεσ(ις). Verso: † Ὁ δικαιοφύλ(αξ) τοῦ εὐαγοῦς βασιλ(ικου) σεκρέτου (καὶ) σακελλ(ίου) τῆς ἀγιωπ(ά)τ(ης) μ(η)τροπ(ό)λ(εως) Θεσσαλονίκης Ἰω(άννης) εὐτελῆς διάκονος ὁ Βρυέννιος: † Ἐδέθη παρ' ἐμοῦ τοῦ δικαιοφύλ(ακος) μ(η)ν(ι) (καὶ) (ἰνδικτιῶν) π(οῖς) ἐμπερ(ειλημμένοις).

26. *Pseudo-Kodinos and the Constantinopolitan Court: Offices and Ceremonies* [Birmingham Byzantine and Ottoman Studies 15], ed. R. MACRIDES - J. A. MUNITIZ - D. ANGELOV, Farnham 2013, 281, 309 (στο ἐξής: *Pseudo-Kodinos*).

27. Βλ. ΓΚΟΥΤΖΙΟΥΚΩΣΤΑΣ, Βασιλικὸν σέκρετον, 414.- ΤΑΝΤΑΛΟΣ, Σέκρετον, 860.

28. Τὸ παρὸν ὄλον τοῦτο βιβλίον τῶν τε θείων καὶ φιλευσεβῶν νόμων καὶ τῶν ἱερῶν καὶ θείων κανόνων συνετέθη πολλῶ πόνω καὶ οὕτως ὀργανώθη παρὰ τοῦ πανσεβάστου νομοφύλακος τοῦ εὐαγοῦς βασιλικοῦ σεκρέτου καὶ κριτοῦ τῆς θεοσώστου πόλεως Θεσσαλονίκης κυροῦ Κωνσταντίνου τοῦ Ἄρμενοπούλου Βλ. Κ. ΠΙΤΣΑΚΗΣ, Ἐξαβίβλος, 1ε'.- ΤΑΝΤΑΛΟΣ, Σέκρετον, 856 σημ. 11.

29. *Actes de Xéropotamou*, ἐκδ. J. BOMPAIRE [Archives de l'Athos III], Paris 1964, αρ. 26.96-97 (1349): Εἶχε(καὶ) ὑπογραφὴν ὁ δοῦλος τοῦ κραταιοῦ(καὶ) ἀγ(ίου) ἡμ(ῶν) αὐθ(έν)τ(ου) (καὶ) βασιλ(έως) Κωνσταντῖνος σεβαστὸς(ς) κρι(τῆς) π(ῆς) θ(ε)οσ(ώ)στου πόλ(εως)

φύλαξ κατά την παλαιολόγεια περίοδο είναι κοσμικός τίτλος και εκκλησιαστικό οφφίκιο, ενώ ο *κριτής του σεκρέτου* αυλικός τίτλος³⁰. Στην περίπτωση του Αρμενόπουλου, που ήταν και *κριτής Θεσσαλονίκης*, πρόκειται για θέση της παλατινής ιεραρχίας. Κατά συνέπεια, ο Αρμενόπουλος ως *νομοφύλαξ* ή *κριτής* του *βασιλικού σεκρέτου* δεν υπηρέτησε στο *βασιλικόν σέκρετον* της Θεσσαλονίκης³¹. Πλέον νομίζω ότι δεν υπάρχει λόγος αμφισβήτησης αυτής της άποψης. Άλλωστε, ως *καθολικός κριτής* της Θεσσαλονίκης ο Αρμενόπουλος θεωρείται ότι διορίστηκε μετά το 1359³², πιθανόν στις αρχές της δεύτερης θητείας του Φιλοθέου στον πατριαρχικό θρόνο (1364-1376) ή λίγο νωρίτερα σύμφωνα με τον J. Verpeaux³³.

Φαίνεται, επομένως, ότι μετά την εισαγωγή των *καθολικῶν κριτῶν* στη Θεσσαλονίκη εμφανίζεται και το *βασιλικόν σέκρετον* στην πόλη, που μαρτυρείται για πρώτη φορά με βάση όσα γνωρίζουμε έως τώρα σε έγγραφο από τη μονή Χιλανδαρίου τον Απρίλιο του 1374. Σύμφωνα με αυτό, οι διάδικοι προσέφυγαν στο *εὐαγές βασιλικόν σέκρετον* της Θεσσαλονίκης, για να τερματιστούν οι αμφισβητήσεις και οι αντιδικίες αναφορικά με την περιουσία του *μεγάλου κοντόσταυλου* Γεωργίου του Ίσαρι που διεκδικούνταν από τους κληρονόμους του και τη μονή Χιλανδαρίου. Τελικά, όμως, τα δύο μέρη προχώρησαν σε συμβιβαστική επίλυση της διαφοράς τους, ενημερώνοντας τον μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Δωρόθεο και τους *καθολικούς κριτές* της Θεσσαλονίκης, δηλαδή το *εὐαγές βασιλικόν σέκρετον* στο οποίο είχαν προσφύγει³⁴. *Βασιλικόν*

Θ[(εσσαλονίκης)] (και) τοῦ εὐαγοῦς βασιλι(κ)οῦ σεκρέτου ὁ νομοφύλαξ ὁ Ἀρμενόπ(ου)λος. Πβλ. P. LEMERLE, Note sur la carrière judiciaire de Constantin Harménopoulos, *Τόμος Κωνσταντίνου Ἀρμενοπούλου* (= Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Σχολῆς Νομικῶν καὶ Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου, τ. ζ'), Θεσσαλονίκη 1952 (=P. LEMERLE, *Le monde de Byzance: Histoire et Institutions*, VR, London 1978, XIII, 243-249, κυρίως 248-249.- ΠΙΤΣΑΚΗΣ, *Ἐξάβιβλος, κ'-κα'*).

30. *Pseudo-Kodinos*, 281, 309.

31. Βλ. αντίθετα ΤΑΝΤΑΛΟΣ, *Σέκρετον*, 861. Πβλ. και ΓΚΟΥΤΖΙΟΥΚΩΣΤΑΣ, *Βασιλικόν σέκρετον*, 414 σημ. 58, όπου δίδεται η εντύπωση ότι και ο Αρμενόπουλος, όπως και ο Βουένιος, ήταν μέλος του *βασιλικού σεκρέτου* στη Θεσσαλονίκη, αλλά κάτι τέτοιο δεν ισχύει.

32. *PLP* αφ. 1347.

33. Βλ. J. VERPEAUX, Un témoin de choix des oeuvres de Constantin Harménopoulos: le Vaticanus Ottobonianus gr. 440, *REB* 21 (1963), 221-231, κυρίως 230-231.- *PLP*, αφ. 1347.

34. *Actes de Chilandar*, έκδ. L. PETIT – B. KORABLEV [Actes de l' Athos V], *Vizantijskij*

σέκρετον, που ταυτίζεται με το δικαστήριο των καθολικών κριτών στη Θεσσαλονίκη, μαρτυρείται και το 1375 σε «σεκρετικόν σημείωμα» ή «σεκρετικήν διάγνωσιν» από το αρχείο της μονής Κουτλουμουσίου³⁵.

Βασιλικόν σέκρετον στη Θεσσαλονίκη μνημονεύεται και τον 15ο αιώνα, ύστερα από την πρώτη οθωμανική κατοχή της πόλης (1387-1403)³⁶ και την ανακατάληψή της από τους Βυζαντινούς μαζί με τη

Vremennik (1911), παράρτημα αρ. 1, (ανατύπωση Amsterdam 1975), αρ. 154.8-27: ... ἄρτίως δὲ συνήλθομεν ὥστε ἀντικριθῆναι ἐπὶ τοῦ εὐαγοῦς βασιλικοῦ σεκρέτου, καὶ λαβεῖν ἀπόφασιν ἐντελῆ καὶ ἀποκατάστασιν... διαλυθέντων καὶ ἰσασθέντων ἐκουσίῳ καὶ αὐθαιρέτῳ γνώμῃ καὶ οὐκ ἀνάγκῃ τινὶ ἢ βία, ἢ ἀπάτῃ, τὸ παρὸν ἐκτιθέμεθα ἔγγραφον, εἰδήσει μὲν τοῦ παναγιωτάτου ἡμῶν δεσπότη τοῦ θειοτάτου μητροπολίτου Θεσσαλονίκης ὑπερτίμου καὶ ἐξάρχου πάσης Θετταλίας κυροῦ Δωροθέου, καὶ τῆς καθολικῆς κρίσεως, παρουσία δὲ τῶν ὡς μαρτύρων μεθ' ἡμῶν ὑπογράψαι ὀφειλόντων προσώπων. Πβλ. ΓΚΟΥΤΖΙΟΥΚΩΣΤΑΣ, Βασιλικόν σέκρετον, 415 σημ. 60.- ESTANGÜI GÓMEZ, *Byzance face aux Ottomans*, 419.- ΤΑΝΤΑΛΟΣ, Σέκρετον, 861, όπου σημειώνεται ὅτι ὁ συμβιβασμὸς ἐγένετο ἐνώπιον τοῦ μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Δωροθέου, κάτι που δεν φαίνεται να ἰσχύει, ὡς προκύπτει ἀπὸ τὸ ἔγγραφο (εἰδήσει ... παρουσία). Βλ. καὶ *Actes de Vatopédi*, τ. II (*De 1330 à 1376*), ἐκδ. J. LEFORT - VASSILIKI KRAVARI - Chr. GIROS - K. SMYRLIS [Archives de l'Athos XXI], Paris 2006, αρ. 144 (1375) όπου ἓνα σημείωμα τῶν καθολικῶν κριτῶν τῆς Θεσσαλονίκης Δημήτριου Ἄγγελου Μανικαΐτη καὶ πρωτονοταρίου Νικήτα Σωτηριώτη, που εἶναι μέλη τοῦ βασιλικοῦ σεκρέτου που ἀναφέρεται στο προηγούμενο ἔγγραφο, στο verso τοῦ οὐοῦ ὑπογράφουν. Βλ. ἐπίσης *Actes de Lavra*, τ. III (*De 1300 à 1500*), ἐκδ. P. LEMERLE - A. GUILLON - N. SVORONOS - D. PAPACHRYSSANTHOU [Archives de l'Athos X], Paris 1979, αρ. 145 (1374), όπου μία διάλυσις που ὑπογράφεται ἀπὸ τοὺς δύο κριτές, ἐνώπιον τῶν οὐοῦ ἔλαβε χώρα ἡ συμβιβαστικὴ ἐπίλυσις. Πβλ. ESTANGÜI GÓMEZ, *Byzance face aux Ottomans*, 237-239, 419.

35. *Actes de Kutlumus*, ἐκδ. P. Lemerle [Archives de l'Athos II], Paris 1982, αρ. 34.104-111 (1375): Ἐτέρα ἐπὶ τούτῳ σεκρετικὴ διάγνωσις τῶν τῆς Θεσσαλονίκης καθολικῶν κριτῶν... μετὰ δὲ ταῦτα προεκομίσθη ἡ τοιαύτη [ἔγγρα]φος ἀπόφασις καὶ ἡ πρὸ αὐτῆς τοῦ καθολικοῦ κριτοῦ τῶν Ῥωμαίων τοῦ Ματαράγκου καὶ ἐπὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς βασιλικοῦ σεκρέτου... τὸ καθολικόν σέκρετον οὐχ ὑπόκειται ἐκκλήτῳ, καὶ μάλιστα ὅτι οὐδὲ παρὰ τοῦ λογοθέτου τοῦ γενικοῦ φαίνεται μετὰ τὴν γραφὴν τοῦ Ματαράγκου γεγυυία τίς ἔτερα κατάκρισις ἢ διάγνωσις. Πβλ. I. ŠEVČENKO, Léon Bardales et les juges généraux ou la corruption des incorruptibles, *Byz.* 19 (1949), 247-259 (=I. ŠEVČENKO, *Society and Intellectual Life in Late Byzantium*, VR, London 1981, αρ. VII), 258.- ΓΚΟΥΤΖΙΟΥΚΩΣΤΑΣ, Βασιλικόν σέκρετον, 413-414.- BÉNOU, *Droit byzantin*, 296, ἡ οὐοῦα σημειώνει ὅτι οἱ καθολικοὶ κριτές τῆς Θεσσαλονίκης ἐκπροσωποῦν τὸ αυτοκρατορικὸ σέκρετον.- ESTANGÜI GÓMEZ, *Byzance face aux Ottomans*, 419.- ΤΣΟΥΡΚΑ-ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ, Παρατηρήσεις, 415-416.- ΤΑΝΤΑΛΟΣ, Σέκρετον, 861.

36. Για τὴν ἀπονομὴ δικαιοσύνης κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴ στη Μακεδονία, βλ. Κ.

Χαλκιδική και την κοιλάδα του δυτικού Στρυμόνα, έναν χρόνο μετά τη μάχη της Άγκυρας (1402)³⁷. Τη διοίκηση της Θεσσαλονίκης είχε αναλάβει ο αυτοκράτορας Ιωάννης Ζ΄ (1390-1408) από το 1403/4 έως το 1408³⁸. Το βασιλικόν σέκρετον φαίνεται ότι ανασυστάθηκε και επαναλειτούργησε, όπως συνάγεται από έγγραφο της μονής Δοχειαρίου (1404), σύμφωνα με το οποίο προσέφυγε σε αυτό η Μαρία Δοβλυτζινή³⁹. Το σέκρετον στη Θεσσαλονίκη, χωρίς όμως την προσθήκη του επιθέτου βασιλικόν, απαντά και αργότερα σε έγγραφο της μονής Ιβήρων (1421) (σεκρετικόν γράμμα), σύμφωνα με το οποίο το δικαστήριο διευθέτησε μία διαφορά μεταξύ της μονής Ιβήρων και των Αργυρόπουλων σχετικά με ορισμένα κηποπεριβόλια που βρίσκονταν κοντά στην πόλη⁴⁰.

Εν κατακλείδι, με βάση όσα έχουν αναφερθεί έως τώρα καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι δεν υφίστατο βασιλικόν σέκρετον στη Θεσσαλονίκη

SMYRLIS, The First Ottoman Occupation of Macedonia (c. 1383-c. 1403). Some Remarks on Land Ownership, Property Transactions and Justice, στο: *Diplomatics in the Eastern Mediterranean 1000-1500: Aspects of Intercultural Communication*, ed. A. BEIHAMMER – M. PARANI – C. SABEL, Leiden 2008, 327-348, ιδίως 342-348.

37. ESTANGÜI GÓMEZ, *Byzance face aux Ottomans*, 317-319.

38. PLP αρ. 21480.- ESTANGÜI GÓMEZ, *Byzance face aux Ottomans*, 323-324.

39. *Actes de Docheiariou* αρ. 51 (σεκρετικόν γράμμα) (στίχ. 2-3): † Τῆς Δοβλυτζινήης κυρ(ᾶς) Μαρίας ἔγκλησιν ποιησαμ(ένης) ἐπὶ τοῦ καθ' ἡμ(ᾶς) βασιλικοῦ σεκρέτου δι' ἐντολῆ(ως) τοῦ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβροῦ αὐτῆς κῦρ Βαρθολομαίου τοῦ Κόμητος Πβλ. ΓΚΟΥΤΖΙΟΥΚΩΣΤΑΣ, Βασιλικόν σέκρετον, 415.- ΤΑΝΤΑΛΟΣ, Σέκρετον, 861.

40. *Actes d'Iviron*, τ. IV (*De 1328 au début du XVIe siècle*), έκδ. J. LEFORT – N. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ – D. ΠΑΡΑΧΡΥΣΑΝΘΟΥ – V. ΚΡΑΒΑΡΙ, avec la collaboration d'HÉLENE MÉTRÉVELI [Archives de l' Athos XIX], Paris 1995, αρ. 97. Πβλ. ΓΚΟΥΤΖΙΟΥΚΩΣΤΑΣ, Βασιλικόν σέκρετον, 415.- ΤΣΟΥΡΚΑ-ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ, Παρατηρήσεις, 420-421.- ΤΑΝΤΑΛΟΣ, Σέκρετον, 861-862. Βλ. και *Actes de Vatopedi*, τ. III (*De 1377 a 1500*), έκδ. J. LEFORT (†) – VASSILIKI ΚΡΑΒΑΡΙ – Chr. GIROS – K. SMYRLIS – P. ESTANGÜI GÓMEZ [Archive de l' Athos 23], Paris 2019, αρ. 204.1 (1414): Ὅ ἀπό τῆς σε(βασμίας) (καί) ἱεραῶν βασιλ(ικῆς) μ(ε)γ(ά)λ(ης) ἀγιορειπ(ικῆς) μο(νῆς) τοῦ Βατοπεδ(ίου) τιμωί(α)τος ἐν μοναχ(οῖς) κῦρ Ἀθανάσ(ιος) εἰς τὸ καθ' ἡμ(ᾶς) βασιλ(ικόν) σέκρετον ἐλθὼν..., 70-71: Καὶ εἰς τὴν περὶ τούτ(ων) δήλωσιν(καί) ἀσφάλειαν(καί) τὸ παρὸν ἡμέτερον σεκρ[ε]τικὸν [γε]γονό[ς] γράμμα ἐπεδόθη ..., σύμφωνα με το οποίο εξετάστηκε στη Θεσσαλονίκη μία υπόθεση από καθολικούς κριτές των Ρωμαίων, η παρουσία των οποίων συνδέεται με το γεγονός ότι στην πόλη βρισκόταν και ο αυτοκράτορας Μανουήλ Β΄ (1391-1425). Το έγγραφο υπογράφεται από τους δύο καθολικούς κριτές των Ρωμαίων που έκριναν την υπόθεση: έναν σκευοφύλακα και διάκονο του οποίου το όνομα δεν σώζεται στο έγγραφο, αλλά μάλλον πρόκειται για τον Ιωάννη Συρόπουλο, και από τον Πλήθωνα Γεμιστό. Βλ. σχετικά ESTANGÜI GÓMEZ, *Byzance face aux Ottomans*, 420-421.

στο πρώτο ήμισυ του 14ου αιώνα κατά μίμηση εκείνου της πρωτεύουσας που είχε ανασυσταθεί από τον Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγο, σε αντίθεση με ό,τι έχει υποστηριχθεί, αλλά μόνο το προσωποπαγές *εὐαγὲς σέκρετον* της Γιολάντας (1304). Μόνο μετά την εμφάνιση των *καθολικῶν κριτῶν* στη Θεσσαλονίκη, το δικαστήριό τους, κατ' αναλογία με εκείνο των *καθολικῶν κριτῶν τῶν Ῥωμαίων*, που ονομαζόταν και *βασιλικὸν σέκρετον*, άρχισε να προσδιορίζεται με την ίδια ορολογία⁴¹. Οι πρώτες μνείες σε *βασιλικὸν σέκρετον* στη Θεσσαλονίκη εντοπίζονται σε έγγραφα που χρονολογούνται το 1374 και το 1375. Αν ο πρώτος *καθολικὸς κριτῆς* Θεσσαλονίκης ήταν πράγματι ο Κωνσταντῖνος Αρμενόπουλος⁴², το *βασιλικὸν σέκρετον* στη Θεσσαλονίκη πρέπει να δημιουργήθηκε μεταξύ του 1364 και του 1374. Τότε, και συγκεκριμένα από το 1351 έως το 1365, ήταν εγκατεστημένη στη Θεσσαλονίκη η αυτοκράτειρα Άννα της Σαβοΐας, κόρη του κόμη της Σαβοΐας Αμεδαίου Ε΄ και σύζυγος του αυτοκράτορα Ανδρονίκου Γ΄ (1328-1341), η οποία ανέπτυξε έντονη πολιτική δράση, ύστερα και από την αποχώρηση του υιού της Ιωάννη Ε΄ από την πόλη, στην οποία είχε παραμείνει από το 1350 έως το 1352⁴³. Το 1361 εξετάστηκε ενώπιον της Άννας μία υπόθεση κληρονομιάς που αφορούσε στη μονή Δοχειαρίου. Η προσφυγή στην αυτοκράτειρα και η διατύπωση που χρησιμοποιείται στα σχετικά έγγραφα⁴⁴, δείχνει, όπως και στην περίπτωση της Γιολάντας,

41. Επομένως, δεν ισχύει, σύμφωνα με την ανάλυσή μας, η θέση (βλ. ΤΑΝΤΑΛΟΣ, *Σέκρετον*, 864) ότι οι μεταγενέστεροι καθολικοί κριτές της Θεσσαλονίκης αποτελούν έκφραση της λειτουργίας του *εὐαγοῦς σεκρέτου* της Γιολάντας που είχε προηγηθεί και το οποίο ταυτιζόταν με το *βασιλικὸν σέκρετον* του έτους 1304.

42. Βλ. P. LEMERLE, *Recherches sur les institutions judiciaires à l'époque des Paléologues*, I. Le tribunal impérial, *Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire orientales et slaves IX. Mélanges H. Grégoire I.*, Bruxelles 1949, σ. 369-384 (= P. LEMERLE, *Le monde de Byzance*, XI), 377· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Constantin Harménopoulos, 248· ΠΙΤΣΑΚΗΣ, *Ἐξάβιβλος*, ιθ΄-κ΄. Βλ. και παραπάνω σημ. 34.

43. Βλ. σχετικά ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ, *Δέσποινες*, 59-65.

44. *Actes de Docheiariou* αρ. 34 (1361): *ἔγκλησ(ιν) πεποιήκασιν ἐπὶ τῆς κραταιᾶς (καὶ) ἀγί(ας) ἡμῶν κυρί(ας) (καὶ) δεσποίνης... ὠρισ(εν) ἡ κρατ(αιὰ) (καὶ) ἀ(γία) ἡμῶν κυρία (καὶ) δέσποινα πρὸς ἡμᾶς καὶ παρεγενόμεθα εἰς τὸ θεοφροῦρητ(ον) παλάτιον, ἵνα ἀκούσωμ(εν) τὴν τοιαύτην ὑπόθεσιν, ὡς μοναχικήν, καὶ εἴπωμ(εν) ὅσον ἡμῖν φανῆ δίκαι(ον). Ἐνώπιον οὖν τῆς κραταιᾶς (καὶ) ἀγί(ας) βασιλεῖ(ας) αὐτῆς και αρ. 35 (1361): ...οἱ δὲ ἀναγκασθέντες ἀνέδραμον πρὸς τὴν βασιλεῖ(αν) μου ... ἵνα διορίσῃται (καὶ) γένηται ἀκριβῆς ἐξέτασις, εἰ ἀληθ(ῶς) ἔχουσι τὰ παρ' αὐτῶν λαλούμ(εν)α ἡ βασιλ(εία) μου δικαί(αν) (καὶ) εὐλογ(ον) κρίνουσα εἶναι τ(ὴν) τούτων ζήτησ(ιν) διωρίσατο διὰ τ(ὴν)*

ότι μάλλον δεν υπήρχε ακόμη βασιλικὸν σέκρετον στη Θεσσαλονίκη⁴⁵, ὅπως το γνωρίζουμε λίγα χρόνια αργότερα, το οποίο να ταυτίζεται μάλιστα με το δικαστήριο της αυτοκρατορίας.

Συνεπώς, με βάση τα στοιχεία που διαθέτουμε ἕως σήμερα, η εμφάνιση του βασιλικοῦ σεκρέτου στη Θεσσαλονίκη δεν φαίνεται να απορρέει ἀπὸ την αυτοκρατορική παρουσία, είτε της Γιολάντας είτε της Άννας, στην πόλη, ἀλλά, κατὰ την ἀποψή μας, συνδέεται με την εισαγωγή του θεσμοῦ των καθολικῶν κριτῶν στην Θεσσαλονίκη κατὰ το πρότυπο εκείνων της Κωνσταντινούπολης και ὡς ὄργανου που εκπροσωπεῖ την κεντρική αυτοκρατορική ἐξουσία⁴⁶. Το βασιλικὸν σέκρετον, δεν αποκλείεται, κατὰ τη γνώμη μας, να εμφανίστηκε λίγο πριν ἀπὸ το 1374⁴⁷ στο πλαίσιο της αποκατάστασης της βυζαντινῆς κυριαρχίας στην περιοχή της Μακεδονίας⁴⁸.

αὐτῶν παράκλησιν), ἵνα γένηται ἡ τοιαύτη) ἐξέτασις ἔμπροσθεν τῆς βασιλείας μου, καθὼς πολλάκις ἐζήτησε (καὶ) παρεκάλεσε περὶ τούτου (καὶ) ὁ Τρικανᾶς ἵνα γένηται κρίσις· ἐφάνη δὲ τῇ βασιλείᾳ μου καλόν), ἵνα λαληθῇ ἡ τοιαύτη) ὑπόθεσις παρόντων ἐκεῖσε τῶν τιμωτάτων ἡγουμ(έν)ων τῶν σε(βασιμ)ίων μονῶν τῆς βασιλείας) ἡμῶν ...
Πβλ. ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ, Δέσποινες, 63.

45. Οὔτε κατὰ την περίοδο που βρισκόταν στη Θεσσαλονίκη ο Μιχαήλ Θ' (1294-1320), ο οποίος διέμεινε δύο φορές στην πόλη (την πρώτη κατὰ το 1299-1300 μαζί με ὅλη την αυτοκρατορική οικογένεια, με ἀφορμή τον γάμο της ἀδελφῆς του Σιμωνίδας με τον Σέρβο κρᾶλη Στέφανο Ούρεση Β' Μιλούτιν [1282-1321], και τη δεύτερη μαζί με τη σύζυγό του Μαρία, κόρη του βασιλιά της Μικρᾶς Ἀρμενίας Lewon II, ἀπὸ το 1319 ἕως το τέλος της ζωῆς του τον Οκτώβριο του 1320), μαρτυρεῖται βασιλικὸν σέκρετον στη Θεσσαλονίκη. Για τη δράση της Μαρίας και την παρουσία της στη Θεσσαλονίκη μετὰ τον θάνατο του συζύγου της ἀπὸ το 1328 ἕως το 1333, βλ. ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ, Δέσποινες, 47, 52, 57-58 με βιβλιογραφία.

46. Βλ. και ΒΕΝΟΥ, *Droit byzantin*, 294-296. Πβλ. ΕΣΤΑΝΓÜÍ ΓÓΜΕΖ, *Byzance face aux Ottomans*, 429.

47. Βλ. και *Actes de Vatopédi*, τ. II, αρ. 124 (1366), ὅπου μία σεκρετική διάγνωση και ἀπόφασις του βασιλικοῦ σεκρέτου των καθολικῶν κριτῶν τῶν Ρωμαίων που ἀφοροῦσε στη μονή Βατοπεδίου. Το ἔγγραφο υπογράφει ο καθολικὸς κριτῆς τῶν Ρωμαίων Δερμοκαίτης. Βλ. και ΕΣΤΑΝΓÜÍ ΓÓΜΕΖ, *Byzance face aux Ottomans*, 142-146 και 419-420, για το ιστορικό πλαίσιο και τις συνθήκες ὑπὸ τις οποίες κριθῆκε η συγκεκριμένη ὑπόθεση. Πιθανότατα δεν εἶχε εισαχθεῖ ἀκόμη το βασιλικὸν σέκρετον στη Θεσσαλονίκη· ἄλλωστε κάτι τέτοιο δεν θα εἶχε ιδιαίτερο νόημα κατὰ την περίοδο της σερβικής κυριαρχίας στην ἐρύτερη περιοχή της Μακεδονίας.

48. Βλ. ἀναλυτικὰ ΕΣΤΑΝΓÜÍ ΓÓΜΕΖ, *Byzance face aux Ottomans*, 201-241.

ON THE *ΕΥΑΓΓΕΣ* AND THE *ΒΑΣΙΛΙΚΟΝ ΣΕΚΡΕΤΟΝ* IN THESSALONIKI

The present study examines the evidence for the *basilikon sekreton* (tribunal) in Thessaloniki. It is concluded that, contrary to what has been assumed, there was no *basilikon sekreton* in the city during the first half of the 14th century, but only the *euages sekreton* of Yolanda-Irene Montferrat (1304), the second wife of Andronikos II Palaiologos. The *basilikon sekreton* in Thessaloniki appeared only after the establishment of the *katholikai kritai of Thessaloniki*, as in the case of the *katholikai kritai of Rhomaioi* whose tribunal was also named *basilikon sekreton*. The first references to the *basilikon sekreton* in Thessaloniki are found in documents dating to 1374 and 1375.